

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Гл. ас. д-р Богдан Андреев Asist. Prof. Bogdan Andreev, PhD
Институция Affiliation	Военна академия „Г. С. Раковски“ Rakovski National Defence College
Заглавие Title	КОНФРОНТАЦИЯТА В ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ИЗТОКА И ЗАПАДА ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА 80-ТЕ ГОДИНИ НА XX В. THE CONFRONTATION IN THE RELATIONS BETWEEN THE EAST AND THE WEST DURING THE FIRST HALF OF 80S OF THE 20 CENTURY
Страници Pages	584–594
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-584/

КОНФРОНТАЦИЯТА В ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ИЗТОКА И ЗАПАДА ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА 80-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.

Гл. ас. д-р Богдан Андреев
Военна академия „Г. С. Раковски“

Резюме: След Втората световна война (1939-1945 г.) се оформят два отделни военнополитически блока – на Запад и на Изток, доминирани съответно от САЩ (Съединени американски щати) и СССР (Съюз на съветските социалистически републики). Напрежението между тях, затихнало в годините на разведряване през 60-те и 70-те години на миналото столетие, отново нараства през първата половина на 80-те години на XX в. Човечеството е заплашено от ескалирането на мащабен военен конфликт с масово използване на ядрено оръжие с непредсказуеми последици за цивилизацията.

Ключови думи: противопоставяне; САЩ; СССР; Студена война; ядрен конфликт.

Увод. След края на Втората световна война (1939-1945 г.) Европа и светът са силно променени. Все по-ясно се очертават двата основни военнополитически блока, доминирани съответно от САЩ (Съединени американски щати) и СССР (Съюз на съветските социалистически републики). От втората половина на 40-те години на XX в. известност придобива фразата на Уинстън Чърчил за „железната завеса“, която разделя стария континент. През 1949 г. Белгия, Великобритания, Дания, Италия, Исландия, Канада, Люксембург, Нидерландия, Норвегия, Португалия, САЩ и Франция полагат основите на нова военнополитическа организация – НАТО (Организация на Северноатлантическия договор). Малко по-късно, през 1952 г., следва присъединяване на двете балкански държави Гърция и Турция, а през 1982 г. и на Испа-

ния. Своеобразни са отношенията на Франция с пакта през 60-те години на миналия век, като по определени въпроси страната се разграничава от коалиционната политика. Изграждането на Северноатлантическия алианс предизвиква реакцията на Изтока. През 1955 г. се създава Варшавският договор, в който влизат Албания, България, Полша, Румъния, Съветският съюз, Унгария и Чехословакия. Скоро в него е приета и Източна Германия, а вече през 60-те години на XX албанското ръководство изразява несъгласие с провежданата политика на пакта и страната излиза от коалицията.

Противопоставянето между Изтока и Запада се свързва с ескалирането на военни конфликти в Корея (1950-1953 г.), Виетнам (1955-1975 г.), Афганистан (1979-1989 г.), Близкия Изток и др. Някои от тях, макар и ограничени като обхват, са съпроводени с множество човешки жертви и разрушения. Има случаи, когато привидно затихнали, стълкновенията се разгарят отново след години. В редица точки на света тези конфликти продължават да напомнят за себе си десетилетия след края на Студената война. Особено сериозна е ситуацията по време на т. нар. Кубинска криза. По това време президент на САЩ е Джон Кенеди, а Съветският съюз се управлява от Никита Хрушчов. Към началото на 60-те години на миналото столетие САЩ доставят на Турция ракети със среден радиус на действие „Юпитер“. Оттам те сравнително лесно могат да поразят цели на територията на СССР. Съветското ръководство отвърща на предизвикателството, като взема решение за разполагане на ракети в Куба – в техния обсег влизат и някои югоизточни части на САЩ. Когато това става известно, напрежението между двете свръхсили рязко се покачва. С общи усилия положението е овладяно, но заплахата от мащабен ядрен конфликт между Запада и Изтока остава. През 70-те години на XX в. се осъществяват преговори за намаляване на стратегическото въоръжение, известни като САЛТ (Преговори за ограничение на стратегическото въоръжение) – 1 и САЛТ – 2. Наблюдава се разведряване в международните отношения, но въпреки това в самия край на 1979 г. отново се стига до конфронтация между Запада и Изтока.

Години на конфронтация. През декември 1979 г. държавите от Северноатлантическия алианс поемат инициативата за разполагане на нови балистични ракети в Западна Европа¹. Съветската реакция определено е негативна, но САЩ заявяват, че СССР също осигурява с ракети Източна Европа. Случващото се става извест-

¹ НАТО. Справочник. 2000, с. 435.

но като „криза с евроракетите“². Заедно с това в Афганистан ескалират стълкновения между управляващите и опозицията. Страната е разположена до границите на Съветския съюз и ставащото там се следи внимателно от Кремъл. В края на 1979 г. по покана на афганистанското ръководство СССР активно се намесва във вътрешния конфликт³. По това време начело на Съветския съюз е Леонид Брежнев. Той е вече сериозно болен, нещо, което явно влияе на решенията, които взима. Официалните власти в Афганистан открито обвиняват САЩ, Китай, Пакистан и Великобритания в крайно враждебни действия и изказват благодарност за съветската подкрепа⁴. Военният конфликт в Афганистан има негативни последици за международните отношения⁵. В по-дългосрочен план спрямо съветското общество въздействието също е отрицателно.

На 14 и 15 май 1980 г. столицата на Полша Варшава е домакин на юбилейното заседание, посветено на 25 години от подписването на Варшавския пакт⁶. Представителите на държавите-членки се изказват изключително остро срещу политиката, водена от НАТО. Според тях инициативите на САЩ и страните от Алианса са насочени срещу разведряването в международната политика, водят към обща милитаризация и повишаване на напрежението между Изтока и Запада⁷. Съветският съюз обвинява САЩ в опит за постигане на световно господство⁸. Българската делегация не само подкрепя тези виждания, но остро коментира и действията на НАТО на Балканите. Според България значително нараства потенциалът на американските военни бази в съседна Турция⁹. Българските управляващи използват възможността да фокусират вниманието на коалицията върху военнополитическите проблеми на полуострова. Това е правено и преди, като по този начин българското държавно и военно ръководство реализира определени позитиви в развитието на въоръжените сили и изобщо на военната сфера.

² Баев, Йордан. Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война. София: Издателство „Дамян Яков“, 2010, с. 332.

³ Обръщение на правителството на ДР Афганистан – В: Народна армия, 29.12.1979. XXXVI, бр. 9444.

⁴ Зловещият заговор срещу Афганистан. Изявление на Бабрак Кармал – В: Работническо дело, 07.02.1980. LIV, бр. 38.

⁵ Баев, Йордан. Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България, София: Издателство на МО „Св. Георги Победоносец“, 1995, с. 326.

⁶ В защита на мира в служба на социализма – В: Работническо дело, 15.05.1980. LIV, бр. 136.

⁷ ЦДА, ф. 1Б, оп. 66 а. е. 2340, л. 11.

⁸ Американските военноегемонистични концепции – В: Работническо дело, 10.02.1980. LIV, бр. 41.

⁹ ЦДА, ф. 1Б, оп. 66, а. е. 2340, л. 16.

Към началото на 80-те години на XX в. в средите на съветското държавно и военно ръководство се прави анализ на обстановката в Полша. Евентуална възможност за излизане на страната от съветската орбита се възприема негативно в СССР. Изказват се опасения, че подобен развой на събитията ще има изключително сериозни последствия за цялата социалистическа общност. На 5 декември 1980 г. в Москва се осъществява важна среща на страните от Варшавския договор. Основна част от проблематиката, която се разисква, са значителните политически и икономически предизвикателства, пред които са изправени полските управляващи. Към националното държавно и партийно ръководство се отправят остри критики за създалото се положение. От полските комунисти се очаква своевременно решаване на най-наболените въпроси. Множество обвинения са насочени и срещу Запада – основно към САЩ. В тях се казва, че именно провежданата от западните държави политика е в основата на ескалиралите в Полша антисъветски и антисоциалистически изяви. Представителите на социалистическата общност заявяват, че е налице груба намеса във вътрешнодържавните работи. Съветският съюз счита, че ситуацията следва да се овладее чрез пресичане на контактите на опозицията със Запада, а във вътрешнополитическо отношение с политически и икономически отстъпки¹⁰. Кризата обаче се разраства – налага се обявяване на военно положение, което продължава от 13 декември 1981 г. до 22 юли 1983 г. Неговото въвеждане се свързва с името на генерал Войцех Ярузелски, който от 1981 г. е начело на комунистическата партия. Съществува мнение, че по този начин е избегната реална опасност от навлизане в страната на военни формирования от Варшавския пакт. Полските управляващи осъществяват различни инициативи в две основни направления – преследване на най-изявените опозиционери, както и привличане на други към сътрудничество с властта.

Конфронтацията между Изтока и Запада повлиява на вътрешнополитическите процеси в САЩ. На 4 ноември 1980 г. в страната се провеждат президентски избори. Претенденти са дотогавашният президент Джими Картър от Демократическата партия и Роналд Рейгън от Републиканската партия. По-рано, през 60-те и 70-те години на XX в. Р. Рейгън е губернатор на щата Калифорния и се застъпва за провеждане на антикомунистическа и консервативна политика. След като получава необходимата политическа подкрепа, на изборите от ноември 1980 г. взема осезаема пред-

¹⁰ ЦДА, ф. 1Б, оп. 66, а.е. 2690, л. 46-91.

нина и на 20 януари 1981 г. става четиридесетият президент на САЩ. Той успява да се справи с редица икономически и социални предизвикателства и така затвърждава авторитета си сред избирателите. Външната политика е насочена основно против Съветския съюз и другите социалистически държави. В предизборната програма на Републиканската партия се посочва, че за това ще се използват всички средства, без война. В същото време значителен финансов ресурс се отделя за военната сфера. Р. Рейгън е известен с последователност и твърдост в осъществяването на американската външна политика¹¹.

В същото време обстановката в света продължава да е напрегната. Към началото на 80-те години на XX в. американските управляващи смятат, че в случай на мащабна война между силите на НАТО и Варшавския договор неизбежно ще се стигне до масирана употреба на ядрено оръжие. Според САЩ при такъв конфликт, дори след взаимна размяна на ядрени удари, страната трябва да съхрани в значителна степен военния си потенциал. На 2 октомври 1981 г. президентът Р. Рейгън представя пред обществеността конкретна програма, свързана с ядреното въоръжаване. В нея се предвижда разполагане на нови 100 междуконтинентални балистични ракети „МХ“, подсигуряване с балистични ракети на подводниците „Трайдънт-1“ и „Трайдънт-2“, въвеждане в експлоатация на още 100 стратегически бомбардировача „Б-1“, производство на ново поколение бомбардировачи „Стелт“ и др. Стремешът е постигане на увеличаване на стратегическите бойни ядрени глави близо два пъти¹². В Източния блок не крият опасенията си от реализирането на залегналите в така представената американска ядрена програма военни цели. Тяхното осъществяване би означавало ясно изразено военно превъзходство на Запада над Изтока.

В началото на 80-те години на миналото столетие СССР е изправен и пред друг проблем. На 10 ноември 1982 г. в Москва на 75 години умира ръководителят на съветската държава Л. Брежнев. В началото на своето управление има широка популярност, в известна степен свързана и с участието му във Втората световна война (1939-1945 г.). Редица вътрешно и външнополитически инициативи се посрещат добре в обществото. По-късно обаче се забелязва задълбочаване на някои икономически и социални проблеми. Тези години от съветската история са познати като

¹¹ Вачков, Даниел и Колев, Валери. Енциклопедичен речник по история, Светът и България, 1900-2003. София: Еквус Арт и Постскрипtum, 2003, с. 432-433.

¹² Димитров, Г. Ил. Плановете на САЩ за ядрена война срещу СССР – В: Военноисторически сборник, 1982, № 6, с. 58.

„период на застой“. В международен план се наблюдава стремеж към разведряване в отношенията със Запада, особено през 70-те години на XX в. В края на 70-те, началото на 80-те години на миналия век Л. Брежнев вече страда от различни заболявания¹³. На 12 ноември 1982 г. начело на Съветския съюз е избран бившият председател на КГБ Юрий Андропов. Той е от тези партийни ръководители, които са от дълго време във властта. Това, че оглавява мощната организация на КГБ му дава значителни възможности в държавно-партийния апарат на страната. Новият съветски лидер започва борба с корупцията и заявява намерения за широки реформи, но времето, през което е на власт, е кратко за осъществяването на подобна мащабна дейност.

Към началото на 80-те години на XX в. отношенията между Изтока и Запада продължават да са напрегнати. Независимо от това на 18 ноември 1981 г. Р. Рейгън излиза с конкретни предложения за налагане на строг контрол над ядрените оръжия. Американският президент също смята, че САЩ и Съветският съюз следва да проведат разговори за съкращаване на стратегическите въоръжения. Инициативата е приета и на 30 ноември същата година в Женева в Швейцария между американски и съветски дипломатически представители започва преговорен процес свързан с ядрените оръжия със среден радиус на действие¹⁴.

На 4 и 5 януари 1982 г. в столицата на Чехословакия Прага се провежда съвещание на ПКК (Политически консултативен комитет) на страните от Варшавския пакт. Генералният секретар на ЦК (Централен комитет) на БКП (Българска комунистическа партия) Тодор Живков лично оглавява българската делегация. Основен акцент на срещата е развихрилата се надпревара във въоръжаването, както и отрицателното отражение на действията на САЩ върху международните отношения. Приема се, че по този начин има реална опасност от нарушаване на стратегическото равновесие между Изтока и Запада – военно превъзходство на НАТО е в основата на стремеж към световна хегемония. Коментира се и възможното дислоциране на още ракети със среден радиус на действие в страните от Западна Европа, нещо, което е неприемливо за социалистическата общност¹⁵. На форума се приема т. нар. Пражка политическа декларация. В такава напрегната обстановка на 30 юни същата година в Женева започват официалните разговори за ограничаването на стратегическите въоръ-

¹³ Живков, Тодор. Мемоари. ВеликоТърново: Издателство „Абагар“, 1997, с. 508.

¹⁴ НАТО. Справочник. 2000, с. 436-437.

¹⁵ ЦДА, ф. 1Б, оп. 67, а.е. 1693, л. 7-9.

жения – СТАРТ (Договор за ограничаване на стратегическите настъпателни оръжия)¹⁶.

Още в началото на 80-те години на XX в. вече като президент на САЩ в различни изявления Р. Рейгън си позволява остри критики и нападки срещу Съветския съюз. През 1983 г. в своя реч по повод осъществяваните от СССР политики американският лидер произнася станалия емблематичен израз „империя на злото“. Думите му бързо набират популярност и се разпространяват както в американското общество, така и в другите западни държави. Естествено, съветските управляващи отвърщат с упреци и обвинения към Р. Рейгън и действията на президентската администрация. На 23 март същата година президентът представя пред обществеността програмата ИСО (Инициатива за стратегическа отбрана.). Това е обхватна система за сигурност, която е свързана и с космоса. Целта е изграждането на надеждна противоракетна отбрана за защита на САЩ от чуждо нападение. Идеята е значителна част от ИСО да се намира в космическото пространство и да включва нови оръжия като лазери, електромагнитни оръдия и др. В тази връзка се отделят сериозни средства и се ангажират широк кръг от учени. Средствата за масова информация подробно се спират на ИСО – заради военнотехническите иновации, залегнали в нея, тя придобива названието „Звездни войни“. И сред военните, и сред гражданите се чуват различни коментари, отнасящи се до ИСО. Основно инициативата се приема като средство, което да подsigури безопасността на САЩ при евентуалното избухване на обхванен военен конфликт. Изказват се обаче и мнения, че в ситуация на мащабна ядрена война ИСО трудно ще се справи с поставените задачи. В Съветския съюз реагират остро. Съветското виждане е, че ИСО може да се използва както за отбрана, така и за нападение. Освен това според съветските управляващи по този начин се нарушава договорът от 1972 г. за ПРО (Противоракетна отбрана).¹⁷

Пак през 1983 г., на 28 юни, в столицата на СССР Москва се събират представители на държавното и военно ръководство на страните от Варшавския договор. Начело на българската делегация отново е Т. Живков. Причината за срещата е засилената конфронтация между Изтока и Запада. Социалистическите държави отправят сериозни упреци към САЩ, че се опитват да създадат нова, враждебна на социалистическата общност коалиция „От Вашингтон до Токио“. Заедно с това Северноатлантическият

¹⁶ НАТО. Справочник. 2000, с. 437.

¹⁷ Авторски колектив. Кое какво е в световната политика, справочник. София: Партиздат, 1988, с. 120.

алианс има намерение да дислоцира нови крилати ракети и ракети „Пършинг-2“ в западната част на стария континент. Следват заявления, че на тези действия ще се отговори подобаващо, включително и с разполагането на ракети в Източна Германия и Чехословакия. Румънският лидер Николае Чаушеску обаче се обявява против тези мерки. Той дори смята, че Варшавският пакт трябва да предислоцира своите ракети на около 300-350 км в източна посока, а военните бюджети за следващите две години не е нужно да се увеличават. Това, според Н. Чаушеску, ще накара страните от НАТО също да преосмислят военната си политика. Предложенията му не намират подкрепа сред останалите участници във форума – те са за твърд отговор срещу военните изяви на Запада¹⁸. Срещата завършва с приемането на т. нар. Московска съвместна декларация. В края на 1983 г. Съветският съюз заявява намерението си за прекратяване на преговорния процес в Женева¹⁹. Важните проблеми за ракетите със среден радиус на действие и стратегическите оръжия към този момент не намират решения.

На 9 декември 1983 г. страните от Северноатлантическия алианс обявяват т. нар. Брюкселска декларация. Този документ се отнася пряко до Варшавския пакт. Инициативата в значителна степен се свързва със западноевропейските държави и на моменти се забелязват различия спрямо американската позиция²⁰. В обстановката на международна конфронтация с декларацията се прави опит за овладяване на напрежението с дипломатически средства. Реакцията на Изтока обаче е доста сдържана. В социалистическата общност не липсват и мнения, че по този начин Западът едва ли не се опитва да прикрие истинските си намерения – постигане на политическо и военно надмощие над Варшавския договор.

През февруари 1984 г. в Кремъл отново се извършва смяна на властта. На 9 февруари умира Ю. Андропов, а на 13 февруари на неговия пост е издигнат Константин Черненко. Той е типичен представител на съветската номенклатура и в значителна степен дължи кариерното си издигане на близките си отношения с Л. Брежнев. Новият генерален секретар е надхвърлил 70-те и здравето му, както и на неговите предшественици, е силно влошено. Буквално дни след като К. Черненко поема властта, на 17 февруари 1984 г. в столицата на Швеция Стокхолм започват преговорите по разоръжаване в Европа. Ситуацията в света е

¹⁸ ЦДА, ф. 1Б, оп. 67, а. е. 2234, 8-13.

¹⁹ НАТО. Справочник. 2000, с. 436.

²⁰ ЦДА, ф. 1Б, оп. 67, а. е. 3031, л. 92.

сложна, като диалогът между Изтока и Запада фактически е замрял. На фона на повишеното напрежение и двете страни заявяват, че са готови на значителни отстъпки. Въпреки това обаче действителността е доста по-различна, тъй като в западната част на континента има американски ракети, а Съветският съюз разполага ракетни комплекси (Р-400 „ОКА“) в Чехословакия и Източна Германия²¹.

В края на 1984 г. в САЩ се провеждат президентски избори. Републиканската партия отново издига Р. Рейгън за свой кандидат. Неговата популярност в страната продължава да е висока и той сравнително лесно постига изборна победа. При втория си срок на управление Р. Рейгън продължава започнатите вече инициативи – продължава да укрепва икономиката, а в международен план политиката му е насочена срещу СССР и социалистическата общност²².

В началото на 1985 г. в Кремъл отново са изправени пред сериозен проблем. На 10 март умира К. Черненко. По върховете на съветската власт става ясно, че трябва да се търси сравнително по-млад партиен функционер, който да поеме управлението на огромната страна. На 11 март за генерален секретар на КПСС е избран относително младият (според съветските разбирания) Михаил Горбачов. Позитивните очаквания спрямо новия съветски лидер са големи както в Съветския съюз, така и в чужбина. Конкретно за преодоляване на конфронтацията в отношенията между Изтока и Запада обаче е нужно известно време за осъществяването на конкретни положителни изяви.

Заключение. В международен аспект събитията от първата половина на 80-те години на XX в. се развиват достатъчно динамично. След години на относително разведряване в международните отношения се стига до рязко покачване на напрежението, като се използват различни средства за постигане на надмощие над противника. Някои регионални стълкновения по това време са провокирани от междублоковото противопоставяне. Управляващите и в САЩ, и в СССР трудно приемат диалога и взаимните отстъпки като основа за изграждане на позитивни отношения. В определени моменти конфронтацията между САЩ и СССР и техните съюзници заплашва да прерасне в открит военен конфликт. Надпреварата във въоръжаването не само че изисква разходването на огромен икономически потенциал, но води до натруп-

²¹ Баев, Йордан. Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война. София: Издателство „Дамян Яков“, 2010, с. 342.

²² Вачков, Даниел и Колев, Валери. Енциклопедичен речник по история, Светът и България, 1900-2003. София: Еквус Арти Пост скриптурм, 2003, с. 433.

ване на значителни арсенали от ядрени оръжия както на Изток, така и на Запад. Човечеството се изправя пред реалната опасност от избухването на мащабен ядрен конфликт с непредсказуеми последици.

Към средата на десетилетието в СССР се осъществява поредната смяна на върха на властта. В продължение на години Съветският съюз се нуждае от провеждането на обхватни реформи, свързани преди всичко с икономическата сфера. За значителна част от управляващите е ясно, че трябва да се осъществят редица трансформации на провежданите политики. Новият съветски ръководител М. Горбачов инициира мащабни промени във вътрешно и външнополитически план. В страната започва т. нар. „преустройство“ – опит за цялостно реформиране на системата. Отношенията със САЩ и западноевропейските държави осезаемо се затоплят. Осъществяват се срещи на най-високо равнище и се подписват договорености, които определено водят до спад в напрежението. Въпреки положителните резултати на външнополитическата сцена, политическата ситуация в страната се влошава. След поредица от динамични и противоречиви събития в края на 1991 г. СССР се разпада.

THE CONFRONTATION IN THE RELATIONS BETWEEN THE EAST AND THE WEST DURING THE FIRST HALF OF 80S OF THE 20 CENTURY

Asist. Prof. Bogdan Andreev, PhD

Rakovski National Defence College

Abstract: Two separate military political blocks were formed after the Second World War (1939 - 1945) - in the West and in the East, dominated respectively by the USA (United States of America) and USSR (Union of the Soviet Socialist Republics). The tension between them, which had weakened during the detente of 60s and 70s of the past century, increased again during the first half of the 80s of 20 century. The mankind was threatened by escalation of a large-scale military conflict with mass usage of nuclear weapons, with unpredictable consequences for the civilization.

Keywords: contradiction; the USA; USSR; Cold war; nuclear conflict.

Гл. ас. д-р Богдан Иванов Андреев

Институт „Перспективни изследвания за отбраната”

Научна секция „Военноисторически изследвания”

Военна академия „Г. С. Раковски”

гр. София, бул. „Евлоги и Христо Георгиеви” № 82

E-mail: b.andreev@rndc.bg

ORCID ID: 0009-0008-4001-2520